

ZABRANJEN PRISTUP

**Deinstitucionalizacija
kosovskih Srba**

ACCESS DENIED ACCESS DENIED

Ovaj izveštaj je deo projekta „Dijalog, rešenje, budućnost (DSF)“, koji sprovodi Nova društvena inicijativa (New Social Initiative - NSI) u partnerstvu sa Institutom za socijalnu politiku „Musine Kokalari“, uz finansijsku podršku Saveznog ministarstva spoljnih poslova Nemačke.

Stavovi i mišljenja izneti u ovom izveštaju pripadaju učesnicima i ne odražavaju nužno zvaničnu poziciju Saveznog ministarstva spoljnih poslova ili bilo koje druge partnerske institucije.

Autori:
Aleksandar Šljuka
Marko Milenković
Milica Radovanović

Izdavač:
New Social Initiative (NSI)

Urednica:
Jovana Radosavljević

Datum:
Jun 2025.

Sadržaj

Sažetak	01
Erozija monopolskog modela?	03
Ekonomska stvarnost i izazovi na severu Kosova	05
Zategnuti odnosi i promenjena bezbednosna dinamika	09
Deinstitucionalizacija kosovskih Srba	11
Verski identitet i institucionalni pritisci	12

Ovaj izveštaj pruža detaljnu analizu promenljivih dinamika unutar zajednice kosovskih Srba, zasnovanu na uvidima sa pet sesija Radne grupe za javne politike, održanih između aprila i juna 2025. godine. Ove sesije okupile su raznoliku grupu stručnjaka, uključujući predstavnike civilnog društva, lokalne aktere i analitičare javnih politika, kako bi adresirali ključne političke, ekonomske, bezbednosne, institucionalne i kulturne izazove. Korišćenjem kvalitativne istraživačke metodologije, diskusije su zabeležile nijansirane perspektive i iskustva, u cilju informisanja politika zasnovanih na dokazima i osnaživanja zagovaračkih strategija. Učesnici su ponudili konkretne i primenljive uvide u rizike i mogućnosti koji oblikuju međuetničke odnose, upravljanje i poverenje u institucije, naglašavajući potrebu za inkluzivnim, lokalno vođenim rešenjima radi postizanja integracije i stabilnosti.

1. Politička reprezentacija i pluralizam

Političkim životom kosovskih Srba i dalje dominira Srpska lista (SL), pre svega zahvaljujući snažnoj podršci zvaničnog Beograda. Iako SL i dalje uživa široku podršku, učesnici su izrazili sve veće nezadovoljstvo zbog njenog, kako smatraju, neuspeha da zaštiti interese zajednice, naročito nakon napuštanja kosovskih institucija 2022. godine i bojkota izbora 2023. godine. Alternativni predstavnici srpske zajednice koje podržava zvanična Priština percipiraju se kao nelegitimni, što dodatno produbljuje nepoverenje i pojačava političku polarizaciju. Naponi da se učešće Srpske liste na izborima omete, kao i izostanak uslova za politički pluralizam, opisani su kao sistemske prepreke za demokratsko učešće.

2. Ekonomski pad i institucionalna marginalizacija

Učesnici su izrazili ozbiljnu zabrinutost zbog pogoršanja ekonomske situacije u sredinama sa većinskim srpskim stanovništvom, koje je rezultat dve ključne političke odluke: uredba Centralne banke Kosova o ukidanju dinara (koja je stupila na snagu u februaru 2024. godine) i dugotrajne zabrane uvoza robe iz Srbije (uvedene u junu 2023). Ove mere su poremetile dotok prihoda, ograničile dostupnost robe i potkopale lokalnu trgovinu. Srpske firme su bile prinuđene da smanjuju poslovanje, otpuštaju radnike ili zatvaraju radnje, dok potrošači sve češće troše novac u Srbiji. Pojava albanskih preduzetnika—koji se percipiraju kao politički motivisani i institucionalno podržani—dodatno je izazvala ogorčenost i bojkot. Razvojni fond za sever Kosova, koji je trebalo da služi za lokalni razvoj, i dalje je disfunkcionalan.

3. Bezbednosni izazovi i reintegracija

Radna grupa je ukazala na drastičan pad poverenja između kosovskih Srba i prištinskih institucija. Reintegracija u kosovsku policiju, pravosuđe i lokalne upravne strukture ocenjena je kao malo verovatna u sadašnjim okolnostima. Prisutnost specijalnih jedinica Kosovske policije u srpskim sredinama opisivana je kao invazivna i kontraproduktivna, jer doprinosi atmosferi straha i nepoverenja. Nedostatak legitimne lokalne vlasti i neuspeh u implementaciji inkluzivnih strategija reintegracije istaknuti su kao ključne prepreke normalizaciji.

Napori da se povрати poverenje—poput zapošljavanja novih srpskih policajaca—ocenjeni su kao uglavnom neefikasni, s obzirom na to da većina novozaposlenih ne dolazi sa Severa, što umanjuje njihovu legitimnost i povezanost sa lokalnim zajednicama. Ovi koraci su prepoznati kao simbolični i odvojeni od stvarnosti na terenu, jer ne adresiraju dublje strukturne probleme.

4. Deinstitutionalizacija i pristup uslugama

Od 2022. godine, kosovske vlasti su zatvorile oko 100 institucija koje su funkcionisale u srpskom sistemu, uključujući opštinske kancelarije, kulturne i socijalne centre. Ova zatvaranja, često sprovedena bez pravne transparentnosti i konsultacija, ozbiljno su poremetila pristup osnovnim uslugama—posebno za ranjive kategorije stanovništva. Neimplementacija sporazuma o Zajednici srpskih opština (ZSO) i odsustvo osoblja koje govori srpski jezik u lokalnim institucijama dodatno su urušili poverenje. Mnogi građani sada su prinuđeni da odlaze u Srbiju kako bi rešavali osnovne administrativne potrebe, što produbljuje njihovo fizičko i psihološko otuđenje od kosovskog institucionalnog sistema.

5. Verski identitet i pritisci na Srpsku pravoslavnu crkvu

Srpska pravoslavna crkva (SPC) ostaje jedna od retkih institucija koja uživa poverenje kosovskih Srba, imajući ključnu duhovnu i društvenu ulogu. Međutim, učesnici su izrazili zabrinutost zbog pravnih, političkih i medijskih pritisaka koji potkopavaju njen status. Iako je odluka Ustavnog suda kojom se potvrđuje vlasništvo SPC nad zemljom oko manastira Visoki Dečani konačno sprovedena 2024. godine, njena implementacija je javno predstavljena kao politički čin, što je dodatno učvrstilo percepciju selektivne pravde. Učesnici su takođe naveli porast primera kulturne aproprijacije, administrativnog zanemarivanja Specijalnih zaštićenih zona, kao i zapaljive narative koji SPC predstavljaju kao povezanog aktera sa špijunažom, organizovanim kriminalom ili nacionalističkim ekstremizmom. Takva retorika, upozoreno je, predstavlja direktnu pretnju sveštenstvu, vernicima i verskom nasleđu.

Ključne preporuke:

- Politička reprezentacija: Obezbediti inkluzivno i legitimno učešće podsticanjem lokalnog političkog pluralizma i izbegavanjem postavljanja nameštenih predstavnika.
- Ekonomski razvoj: Ukloniti diskriminatorne trgovinske zabrane, obnoviti mehanizme finansiranja poput Razvojnog fonda i depolitizovati pomoć.
- Bezbednost i reintegracija: Smanjiti prisustvo specijalnih policijskih jedinica, dati prednost strukturisanoj reintegraciji uz podršku zajednice i obezbediti pravnu jasnoću.
- Pristup institucijama: Obnoviti ili zameniti ključne javne usluge rešenjima prilagođenim jeziku i zasnovanim na zakonitosti.
- Verska prava: Poštovati i sprovoditi zaštitu za SPC, suprotstaviti se zapaljivoj retorici i podsticati međureligijski dijalog.

Erozija monopolskog modela?

Od osnivanja 2013. godine, Srpska lista (SL) je uspela da monopolizuje političko predstavljanje kosovskih Srba, pre svega zahvaljujući snažnoj institucionalnoj podršci iz Beograda. Međutim, učesnici radne grupe su primetili da je do pomeranja u ovom modelu došlo nakon 2022. godine, kada je drugi politički centar— Priština—počeo da pokušava da instalira alternativne srpske predstavnike, uprkos njihovom nedostatku izborne legitimnosti. Ovaj razvoj događaja ocenjen je kao prekretnica koja je dodatno zakomplikovala političku scenu.

Većina kosovskih Srba i dalje glasa za Srpsku listu, uglavnom zato što ona ima podršku zvaničnog Beograda—delujući kao njegov produžetak i zadržavajući kontrolu nad svim institucijama na Kosovu koje finansira Srbija. Ipak, učesnici su istakli rastuće razočaranje unutar zajednice. Mnogi smatraju da Srpska lista ne zastupa efikasno njihove interese, naročito nakon masovnih ostavki iz kosovskih institucija 2022. godine i bojkota lokalnih izbora 2023. godine. Ovi potezi su široko ocenjeni kao loše promišljeni, jer su doveli do značajnog gubitka institucionalnog prisustva i oslabljenog uticaja srpske zajednice na lokalnu vlast.

Situacija je dodatno pogoršana napadom u Banjskoj u septembru 2023. godine. Učesnici su napomenuli da ovaj događaj nije značajnije uticao na podršku Srpskoj listi među kosovskim Srbima, koji stranku i dalje doživljavaju kroz prizmu njene povezanosti sa Beogradom. Ipak, napad je označio veliku prekretnicu u očima političke elite kosovskih Albanaca, među kojima je SL sve češće predstavljana kao destabilizujući faktor, pa čak i kao bezbednosna pretnja—neki narativi su je opisivali i kao terorističku organizaciju. Na osnovu takvog okvira, preduzeti su koraci da se političko delovanje SL ograniči, naročito tokom poslednjih parlamentarnih izbora. Kasniji pokušaji unutrašnje reorganizacije stranke ocenjeni su kao površni i nedovoljni da promene percepciju o njenoj političkoj kredibilnosti ili konstruktivnoj ulozi. Takođe su viđeni kao propuštena prilika za ozbiljnu reformu rukovodstva, strategije i odnosa sa zajednicom.

Iako su neki međunarodni akteri u početku posmatrali Srpsku listu kao pragmatičan instrument integracije—zbog uloge koju je imala u sprovođenju konstruktivnih politika Beograda na terenu—učesnici su primetili da je SL vremenom sve više viđena kao mehanizam centralizovane kontrole, koji guši neslaganje i ograničava politički pluralizam unutar srpske zajednice. Istaknuta je netransparentnost rada stranke i nedostatak odgovornosti prema biračima, što učvršćuje percepciju da je SL otuđena od svoje baze. Među Srbima, naročito na severu Kosova, to je dovelo do produbljene političke apatije i rasta nepoverenja—ne samo prema SL, već i prema institucionalnom učestvovanju uopšte.

Lokalni izbori 2023. godine, koji su zabeležili rekordno nisku izlaznost, oslikali su dubinu prekida između četiri opštine sa srpskom većinom na severu i političkog sistema Kosova. Niska izlaznost bila je rezultat koordinisanog bojkota srpske zajednice, izazvanog neuspehom kosovske vlade da ispuni ključne zahteve koje su izneli SL i zvanični Beograd—pre svega implementaciju sporazuma o Zajednici srpskih opština (ZSO) i povlačenje specijalnih jedinica Kosovske policije sa severa. Učesnici su naglasili da nijedna ozbiljna alternativa nije isplivala kao odgovor na nastali institucionalni vakuum, zbog kontinuiranog pritiska iz Beograda, nedostatka institucionalnog doseg a iz Prištine i izostanka uslova za nezavisno političko organizovanje—što u praksi zatvara prostor za politički pluralizam. Takođe je istaknuto da je nadmetanje sa Srpskom listom izuzetno otežano, s obzirom na njene resurse i direktnu podršku iz Beograda. S druge strane, pojedinci poput Nenada Rašića—koji je povezan sa odlazećom vladom u Prištini, koju kosovski Srbi široko percipiraju kao represivnu—imaju institucionalni pristup i podršku kroz pozicije moći unutar kosovske izvršne vlasti. U tako polarizovanom i neravnopravnom ambijentu, istinski nezavisne političke opcije suočavaju se sa ozbiljnim strukturalnim preprekama, nedostatkom vidljivosti i ograničenim kapacitetima da privuku podršku.

Učesnici su ocenili da međunarodna zajednica uglavnom nema dovoljno nijansirano razumevanje političkog identiteta kosovskih Srba. Umesto da se bavi strukturnim izazovima i specifičnostima zajednice, međunarodni naponi su često opisani kao idealistički i pogrešno usmereni—fokusirani na promovisanje alternativnih srpskih predstavnika koji se uklapaju u građanski identitet Kosova, iako to često ide nauštrb njihove pripadnosti srpskoj zajednici. Takav pristup viđen je kao oblik političkog inženjeringa koji zanemaruje realne izvore legitimnosti unutar zajednice. Nekoliko učesnika je istaklo da se ovakav vid spoljnog uplitanja gotovo nikada ne primenjuje na druge etničke zajednice na Kosovu, što dodatno doprinosi osećaju otuđenosti i dvostrukih standarda.

Učesnici su naglasili važnost dijaloga u zajednici i građanskog obrazovanja kao alata za borbu protiv rastuće političke apatije i podsticanje pojave nezavisnih kandidata sa lokalnim legitimitetom. Istovremeno, ukazali su i na sve represivniju političku klimu pod vođstvom Albina Kurtija, kao poseban i ozbiljan problem. Takvo okruženje, obeleženo centralizacijom moći i marginalizacijom političkih glasova kosovskih Srba, ocenjuje se kao faktor koji dodatno sužava prostor za delovanje alternativnih aktera. Učesnici su se saglasili da bi za ostvarenje značajnih promena bilo potrebno ne samo uključivanje baze, već i snažna međunarodna podrška kako bi se zaštitio izborni integritet i politički pluralizam.

Ekonomska stvarnost i izazovi na severu Kosova

Učesnici radne grupe izrazili su duboku zabrinutost zbog pogoršanja ekonomske situacije u opštinama sa srpskom većinom, posebno na severu Kosova, koje karakterišu neizvesnost, prepreke, stagnacija i rastuće nepoverenje u institucije. Iako region već dugo funkcioniše u krhkoj društveno-političkoj ravnoteži, učesnici su primetili da su nedavne političke odluke i administrativne mere kosovskih vlasti—kao što su zabrana uvoza robe iz Srbije i regulativa Centralne banke Kosova o gotovinskom poslovanju—ozbiljno narušile ekonomsku strukturu lokalne srpske zajednice. Politike su, prema njima, usmerile ekonomsku aktivnost ka centralnoj Srbiji, dodatno pogoršavajući osećaj otuđenja i urušavajući izgleda za lokalni razvoj.

Učesnici su primetili da lokalna preduzeća, naročito ona u vlasništvu kosovskih Srba, posluju pod sve većim pritiskom zbog političke nestabilnosti, sve snažnijih institucionalnih pritisaka i dugotrajnog zanemarivanja. Pogoršanje poslovnog okruženja—obeleženo pravnom nesigurnošću, nedostatkom institucionalnog poverenja i ograničenim pristupom formalnim mehanizmima podrške—primoralo je mnoge preduzetnike da se oslanjaju na neformalne kanale za opstanak.

Srpski institucionalni sistem ostaje glavni poslodavac za kosovske Srbe, pružajući plate, socijalno osiguranje, pristup zdravstvu i obrazovanju. Ova mreža, prema rečima učesnika, predstavlja ključnu socijalnu zaštitu za mnoge porodice. Međutim, naglašeno je da je veliki deo tog sistema sada fizički dislociran, funkcionišući izvan Kosova ili u sve nesigurnijim uslovima, što je dovelo do procesa faktičke deinstitucionalizacije. Umesto da podstakne integraciju, kako tvrdi zvanična retorika kosovske vlade, ovi razvojni tokovi dodatno su prekinuli vezu zajednice sa ekonomskim i institucionalnim sistemima Kosova.

Lokalni izbori iz 2023. godine, koje je srpska zajednica masovno bojkotovala, kao i postavljanje lokalnih lidera bez šire legitimnosti, označeni su kao ključne prekretnice. Učesnici su posebno istakli događaje iz maja 2023, kada su kosovske vlasti nasilno instalirale albanske gradonačelnike u opštine sa srpskom većinom, što je izazvalo proteste i nasilnu eskalaciju. Uprkos jasnim preporukama međunarodne zajednice da gradonačelnici obavljaju samo tehničke dužnosti iz alternativnih lokacija dok se ne steknu uslovi za nove izbore, Vlada Kosova je delovala suprotno. Ovakvo ignorisanje međunarodnih preporuka dovelo je do jednoglasne odluke EU da uvede političke i finansijske mere protiv Kosova. Učesnici su naveli da od tada nije bilo značajnih kapitalnih ulaganja u opštine sa srpskom većinom, a čak su i redovni infrastrukturni radovi odloženi ili marginalizovani. Javna sredstva se, prema njihovim rečima, češće usmeravaju ka selima sa albanskom većinom, što dodatno učvršćuje percepciju o nejednakom tretmanu i institucionalnom zanemarivanju.

Posebnu zabrinutost izazvala je izgradnja alternativnih puteva na severu Kosova, koji se doživljavaju kao strateški planirani da povežu južne delove sa bazama Specijalnih jedinica Kosovske policije na severu. Učesnici su ove projekte ocenili ne kao istinsku infrastrukturnu modernizaciju, već kao pokušaj jačanja bezbednosnog prisustva i zaobilaženja srpskih naselja —što dodatno učvršćuje osećaj marginalizacije i nepoverenja. Kao posledica, mnogi kosovski Srbi se povlače iz formalne interakcije sa kosovskim institucijama i usmeravaju ekonomsku aktivnost i investicije ka Srbiji, gde se sve više porodica seli i kupuje nekretnine.

Učesnici su identifikovali dve nedavne politike kosovskih vlasti koje su naročito destabilizujuće po ekonomsku stabilnost i svakodnevno funkcionisanje kosovskih Srba: uredba Centralne banke Kosova (CBK) o gotovinskom poslovanju i zabranu uvoza robe iz Srbije.

Uredba CBK, koja je de facto suspendovala upotrebu srpskog dinara, usvojena je u decembru 2023. i počela je da se primenjuje u februaru 2024. Učesnici su ovu meru opisali kao veliki izvor finansijskog opterećenja za sve koji se oslanjaju na dinarske isplate iz Srbije. Iako mera nije direktno ciljala poslovne subjekte, ona je značajno poremetila lokalnu trgovinu jer je građanima otežano da uopšte dođu do svojih prihoda unutar Kosova.

Pošto su transferi iz Srbije sada blokirani, a dinarska gotovina više nije dostupna lokalno, pogođeni građani su primorani da putuju u gradove u Srbiji kako bi podigli svoja sredstva. Učesnici su napomenuli da ovaj obrazac preusmerava potrošnju van Kosova, jer se veliki deo podignutog novca troši u Srbiji na robu, usluge i administrativne potrebe. Samo mali deo se vraća na Kosovo, što dovodi do smanjene kupovne moći i naglog pada lokalne potražnje. To je imalo direktne negativne posledice po srpske privrednike, čija su preduzeća pod sve većim pritiskom zbog pada prihoda.

Drugi ključni problem bila je zabrana uvoza robe iz Srbije, uvedena u junu 2023, koja je, prema mišljanju učesnika, ozbiljno narušila uspostavljene lance snabdevanja i dovela poslovanje u nestabilnu poziciju. Iako je pod međunarodnim pritiskom delimično ublažena 2024. godine, mera se u praksi pokazala kao neefikasna. Delimično ublažavanje važi samo za prelaz Merdare, dok su prelazi na Severu —koji su ključni za lokalnu ekonomiju—i dalje zatvoreni za robu iz Srbije. Osim toga, stroge carinske kontrole i dugotrajna kašnjenja na Merdaru čine isporuku robe veoma sporom i nepouzdanom.

Učesnici su naveli da, čak i kada roba uspe da uđe preko Merdara, ona retko dospeva do severa Kosova, već uglavnom ostaje u Prištini. Kao rezultat, privrednici sa Severa i dalje se suočavaju sa ozbiljnim nestašicama. Izmenjeni lanci snabdevanja takođe su doveli do povećanih troškova transporta i poslovanja, dodatno opterećujući firme koje ionako posluju u teškim uslovima. Ovi rastući troškovi, u kombinaciji sa ograničenom dostupnošću željene robe, dodatno otežavaju održivost i konkurentnost srpskih firmi.

Preduzeća u vlasništvu Srba na Severu usko su povezana sa dobavljačima iz Srbije, pa je narušavanje tih veza—posebno usled zabrane uvoza—dovelo mnoge firme do smanjenja obima poslovanja, otpuštanja radnika, drastičnih promena poslovnih modela ili zatvaranja. Ovaj trend dodatno je pogoršan regulativom CBK o dinaru, koja je ograničila pristup prihodima za veliki deo stanovništva. Sve više građana sada putuje u Srbiju da bi podigli i tamo potrošili sredstva, čime se dodatno smanjuje lokalna potrošnja i potražnja. To dodatno pritiska firme, koje u takvom okruženju često predstavljaju jedini izvor prihoda za višečlane porodice. Povećani troškovi nabavke kroz komplikovanije logističke rute doveli su do rasta cena, dok snažna lokalna preferencija za srpsku robu—i odbijanje zamena nižeg kvaliteta—dodatno otežava prodaju. U nekim slučajevima, ove kombinovane teškoće su dovele do zatvaranja firmi.

Učesnici su spomenuli još jednu posledicu zabrane uvoza robe, koja se odnosi na Razvojni fond za Sever Kosova, osnovan kroz dijalog Beograda i Prištine uz posredstvo EU. Ovaj fond je trebalo da raspoređuje carinske prihode prikupljene na prelazima Jarinje i Brnjak u projekte koji koriste zajednicama u Severnoj Mitrovici, Zvečanu, Zubinom Potoku i Leposaviću. Ipak, učesnici su istakli da je zabrana uvoza robe iz Srbije, koja traje više od dve godine, ozbiljno ograničila punjenje fonda. Iako je zabrana delimično ukinuta za prelaz Merdare, on se nalazi van severne regije i prihodi odatle ne ulaze u fond. Posledično, fond je i dalje bez ključnih finansijskih sredstava.

Učesnici su naglasili da kombinovani efekat ove dve politike—uz stalnu bezbednosnu neizvesnost—stvara duboku pravnu i psihološku nestabilnost na severu Kosova. Pristup robi, prihodima i pouzdanoj infrastrukturi sada se doživljava kao politički uslovljen i nepredvidiv, što gotovo onemogućava dugoročno ekonomsko planiranje. Članovi radne grupe su upozorili da takvo okruženje ne samo da potkopava lokalno preduzetništvo, već i obeshrabruje spoljne investicije, učvršćujući širi osećaj isključenosti iz institucionalnih i ekonomskih tokova.

Još jedan faktor koji utiče na ekonomsku situaciju, prema učesnicima, jeste primetno širenje firmi u vlasništvu kosovskih Albanaca na severu. Ovaj trend se široko percipira kao politički motivisan, a ne rezultat tržišne potražnje. Učesnici su izrazili zabrinutost da su mnoge od tih firmi institucionalno podržane ili subvencionisane, što izaziva sumnju u koordinisani pokušaj promene ekonomske slike u opštinama sa srpskom većinom. Privatizacija imovine na kojoj su osnovana ova preduzeća—često nekadašnje društvene firme—dodatno je produbila nepoverenje među lokalnim Srbima.

Percepciju politizacije dodatno su pojačale česte posete visokih zvaničnika Vlade Kosova tokom ili nakon otvaranja ovih firmi. Tajming širenja—koji se poklopio sa najtežim periodom za firme u srpskom vlasništvu usled regulatornih i finansijskih ograničenja—doprineo je osećaju sistemske diskriminacije i ciljanog pritiska. Kao rezultat, većina pripadnika lokalne srpske zajednice odlučili su da bojkotuje te firme, što odražava duboke tenzije i nedostatak poverenja u institucije i ekonomske procese koje vide kao politički orkestrirane.

Grupa je identifikovala i nekoliko institucionalnih prepreka razvoju biznisa, uključujući ograničen pristup grantovima kosovskih institucija zbog političkih tenzija i administrativnih barijera, kao i nesrazmerne kazne i inspekcije koje pogađaju srpske firme i narušavaju poverenje. Nedostatak značajnog dijaloga sa institucijama Kosova dodatno obeshrabruje investicije, dok političke tenzije i nerešeni bezbednosni izazovi otežavaju strateško planiranje. Učesnici su takođe izrazili ozbiljnu zabrinutost u vezi sa popisom stanovništva iz 2024. godine, koji je u velikoj meri neadekvatno sproveden u sredinama sa srpskom većinom. Iako je javno pozvan na bojkot od strane pojedinih političkih aktera, učesnici su istakli da je glavni problem bio gotovo potpuni izostanak popisivača. U mnogim slučajevima, timovi uopšte nisu obišli ta naselja, ostavljajući veliki deo populacije nepopisanim.

Ovaj nedostatak institucionalnog dosega dodatno je učvrstio osećaj isključenosti i produbio nepoverenje u državne procese. Učesnici su upozorili na ozbiljne posledice, od kojih su neke već vidljive—poput smanjenog broja odbornika u opštinama sa srpskom većinom. Međutim, naglasili su da će se puni efekti osetiti tek u narednom ciklusu planiranja budžeta i raspodele resursa, gde netačni podaci o populaciji mogu dovesti do daljeg marginalizovanja.

Uprkos svim izazovima, učesnici su prepoznali potencijal za ekonomski oporavak regiona, ali su naglasili da napredak neće biti moguć bez rešavanja osnovnih problema poput bezbednosti, političke stabilnosti i fer političke reprezentacije. Istakli su da se održiv ekonomski razvoj ne može ostvariti u okruženju obeleženom institucionalnom isključenosti, nepoverenjem i povremenim krizama. Tek kada se ti uslovi unaprede, mogu se razmatrati modeli kao što su Slobodna ekonomska zona, prekogranična saradnja (npr. Peć–Šabac trgovinska inicijativa) i javno-privatna partnerstva. Kao sektori sa velikim dugoročnim potencijalom identifikovani su poljoprivreda, informaciona tehnologija i logistika—pod uslovom da se u infrastrukturu investira uz depolitizovanu raspodelu pomoći. Takođe je naglašena ključna uloga međunarodne podrške u stvaranju povoljnog okruženja—posebno kroz ciljana finansiranja, inkluzivne razvojne programe i ravnopravan pristup resursima.

Zategnuti odnosi i promenjena bezbednosna dinamika

Učesnici radne grupe analizirali su promenjenu bezbednosnu situaciju na severu Kosova, izražavajući zabrinutost zbog sve zategnutijih odnosa između srpske zajednice i kosovskih institucija. Sa lokalnim izborima na horizontu i neizvesnom političkom budućnošću Kosova usled neuspeha u konstituisanju Skupštine, grupa se fokusirala na nekoliko ključnih izazova.

Kontinuirani neuspeh da se formira funkcionalan parlament stvara realnu mogućnost za nove izbore, iako je njihov tačan tajming i dalje neizvestan, što dodatno produbljuje političku neizvesnost. U međuvremenu, odlazeća vlada funkcioniše u pravnom vakuumu, gde može donositi jednostrane odluke bez adekvatnog nadzora ili odgovornosti. Odsustvo mehanizama kontrole i ravnoteže ugrožava demokratske norme i narušava poverenje javnosti u institucije. Ovakav scenario otežava napore za reintegraciju, reforme upravljanja i slabi ulogu međunarodnih aktera koji teže stabilnosti i napretku u političkom pejzažu Kosova. Učesnici su se složili da se okruženje iz perioda pre 2020. godine—kada je postojalo ograničeno ali funkcionalno učešće kosovskih Srba u institucijama Kosova—suštinski urušilo, čineći povratak na prethodni status kvo praktično nemogućim.

Postignut je konsenzus da je reintegracija kosovskih Srba u policijske, pravosudne i opštinske institucije na severu u ovom trenutku malo verovatna—ne zato što pojedinci to ne žele, već zato što strukturalni i politički uslovi više ne podržavaju smisleno učešće. Učesnici su primetili da su naponi u vezi sa reintegracijom gotovo potpuno zaustavljeni jer je poverenje u kosovske institucije drastično opalo. Ovaj pad poverenja prvenstveno je izazvan stalnom političkom nestabilnošću u Prištini, dodatno pogoršanom zbog nefunkcionisanja vlade nakon izbora 2025. Istovremeno, učestali politički nemiri u Beogradu dodatno komplikuju i destabilizuju širi regionalni kontekst.

Grupa se saglasila da je obnavljanje napora usmerenih na reintegraciji ključno i da predstavlja preduslov za izlazak iz trenutnog zastoja u procesu normalizacije između Kosova i Srbije. Bez novog pristupa usmerenog na izgradnju poverenja i reintegraciju, napredak ka održivoj normalizaciji ostaće nedostižan.

Stalno i povećano prisustvo Specijalnih jedinica Kosovske policije opisano je kao ključna tačka sporenja, koje kod kosovskih Srba izaziva osećaj okupacije umesto stabilnosti. Učesnici su istakli da ovakav bezbednosni pristup sprečava uključivanje zajednice i produbljuje nezadovoljstvo, posebno jer se raspoređivanje Specijalnih jedinica doživljava kao neprimerena reakcija na političke tenzije. Pokušaji obnove poverenja, kao što je regrutovanje Srba u redove Kosovske policije, ocenjeni su kao uglavnom neuspešni. Većina regrutovanih, prema navodima učesnika, dolazi iz drugih delova Kosova, a ne sa severa, što dodatno narušava njihovu legitimnost i vezu sa lokalnim zajednicama koje bi trebalo da štite.

Zbog toga su ovi pokušaji okarakterisani kao "kozmetički", a ne kao iskreni koraci ka reintegraciji, jer ne uspeavaju da izgrade stvarno poverenje niti da odgovore na suštinske brige srpske populacije na severu. Grupa je takođe izrazila zabrinutost zbog zakonitosti odluka koje donose nelegitimne opštinske administracije, naglašavajući da takve odluke dodatno urušavaju poverenje i onemogućavaju koordinisano upravljanje.

Učesnici su dodatno kritikovali odsustvo sveobuhvatne strategije za reintegraciju iz Prištine, ukazujući da nisu preduzete dugoročne mere za izgradnju poverenja, finansijski podsticaji niti dosledne aktivnosti usmerene na ponovno uključivanje srpske zajednice na severu. Takođe su istakli izostanak konstruktivnog angažmana Prištine u dijalogu, naglašavajući da jednostrane akcije i nedostatak inkluzivnosti dodatno otuđuju lokalne Srbe i narušavaju šanse za reintegraciju.

Grupa je naglasila da se civilni sektor na severu Kosova nalazi pod sve većim pritiskom, pri čemu su česti napadi i političko targetiranje stavili nevladine organizacije u vrlo ranjivu poziciju. Ove aktivnosti deluju kao pokušaji da se umanja kredibilitet tih aktera i smanji njihov uticaj u lokalnim zajednicama, uprkos činjenici da su njihovi naponi u poslednjoj deceniji bili ključni u olakšavanju dijaloga, podsticanju građanskog angažmana i ublažavanju konflikata.

Učesnici su primetili da su te organizacije igrale presudnu ulogu u popunjavanju vakuuma nastalog povlačenjem kosovskih Srba iz institucionalnog sistema. U mnogim slučajevima, upravo su NVO bile jedini dosledan glas koji je zastupao interese zajednice i ukazivao na ključne probleme.

Nekoliko učesnika izrazilo je zabrinutost zbog sve većeg broja prijava o seksualnom uznemiravanju žena u Severnoj Mitrovici, naročito u oblastima sa niskom prisutnošću policije. Zabrinutosti su više puta javno iznosili i sami građani, opisujući učestale slučajeve verbalnog nasilja, praćenja i zastrašivanja na javnim mestima. Kao odgovor, zajednica je počela da formira neformalne „građanske patrole“ koje nadziru naselja—što je grupa protumačila kao direktan odraz dubokog nepoverenja u kosovske bezbednosne strukture i njihov neuspeh da obezbede osnovnu ljudsku sigurnost. Učesnici su istakli da bi očekivani dolazak kosovske albanske dijasfore tokom leta 2025, posebno u Severnu Mitrovicu, mogao biti potencijalna tačka tenzija koja bi mogla da pojača nacionalističke sukobe.

Paralelno s tim, učesnici su ukazali na rastuću ulogu medija i kampanja dezinformacija—naročito putem medija i platformi sa sedištem u Prištini i Beogradu—koje često podstiču strah i polarizaciju. Širenje preuveličanih ili lažnih narativa ocenjeno je kao jedna od glavnih prepreka obnovi poverenja i promociji dijaloga zasnovanog na činjenicama.

Grupa je dodatno istakla da su pitanja sigurnosti—kao što su pristup penzijama, zdravstvenoj zaštiti i osnovnim uslugama—od suštinskog značaja za stabilizaciju regiona i obnovu poverenja.

Prepoznali su potencijal u međunarodnom posredovanju, naročito od strane EU i SAD, koje bi moglo da omogući inkluzivne razgovore u kojima bi prioritet bile raznolike perspektive kosovskih Srba, a ne narativi koje nameću političke elite. Učesnici su zaključili da pomak od upravljanja krizama ka dugoročnom rešavanju zahteva bavljenje dubljim bezbednosnim i institucionalnim deficitima kroz dijalog i politike usmerene ka potrebama zajednice.

Deinstitucionalizacija kosovskih Srba

Učesnici radne grupe naglasili su da je pristup osnovnim javnim uslugama postao ključno pitanje za kosovske Srbe širom Kosova, kao posledica pogoršanih odnosa sa kosovskim institucijama. Grupa je ukazala da su tenzije posebno eskalirale od 2022. godine, kulminirajući zatvaranjem oko 100 institucija koje su funkcionisale u okviru sistema Republike Srbije tokom 2024. i početkom 2025. godine. Ova zatvaranja—koja su obuhvatila pošte, centre za socijalni rad, filijale za penzijsko i zdravstveno osiguranje, kao i opštinske kancelarije—ozbiljno su narušila svakodnevni život i dodatno produbila nepoverenje zajednice, ostavljajući mnoge sa osećajem da ih kosovski institucionalni okvir sistematski diskriminiše.

Pored navedenih, učesnici su istakli i zatvaranje brojnih kulturnih i sportskih ustanova, uključujući sportsku halu, instituciju za sport, omladinu i specijalizovane usluge, kulturno-umetnička društva, sportski savez, gradski muzej i zgradu gradske biblioteke. Ova zatvaranja ocenjena su kao posebno štetna po kvalitet života, jer prevazilaze puki administrativni značaj i direktno utiču na socijalni, kulturni i rekreativni život zajednice.

Učesnici su 2024. godinu označili kao prelomnu tačku, navodeći da su kosovske vlasti zatvorile veliki broj srpskih institucija koristeći netransparentne procedure, često bez jasne pravne osnove. Ukazali su na osude zemalja Kvinte kao dokaz da su ove mere sprovedene bez međunarodne koordinacije i legitimnosti, dodatno urušavajući poverenje u vladu Kosova. Zatvaranja su posebno ocenjena kao štetna jer su upravo srpske institucije bile jedini dostupni i prikladni pružaoci usluga poput isplate penzija, vođenja matičnih knjiga i administrativne podrške. Učesnici su naglasili da su ove mere delovale kao jednostrane i kažnjavajuće odluke kosovske vlade, sprovedene bez uvida u svakodnevne potrebe i ranjivosti lokalnog stanovništva. Uklanjanje ovih institucija, bez obezbeđivanja realnih i funkcionalnih alternativa, narušilo je pragmatični sistem dvostruke dokumentacije koji je ranije omogućavao pristup uslugama.

Posebno su ugrožene ranjive grupe—poput starijih osoba, žena, osoba sa invaliditetom i stanovnika ruralnih sredina—koje sada nemaju pristup osnovnim uslugama. Zbog toga su mnogi prinuđeni da putuju u Srbiju radi ostvarivanja svojih prava, što im stvara dodatne finansijske i logističke poteškoće. Učesnici su naglasili da su kašnjenja, pravne nejasnoće i teritorijalna neusklađenost dodatno pogoršali njihovu socijalnu izolaciju.

Grupa je izrazila zabrinutost zbog činjenice da su zatvaranja izvršena bez javne konsultacije ili uspostavljenog pravnog okvira za tranziciju usluga, što je dodatno pojačalo osećaj brisanja identiteta, a ne institucionalne reforme. Neuspeh u formiranju Zajednice opština sa srpskom većinom (ZSO) ocenjen je kao propuštena prilika da se institucionalni jaz premosti. ZSO je bila zamišljena kao mehanizam koji bi omogućio postupnu integraciju preostalih srpskih institucija u kosovski sistem. Njeno odsustvo je stvorilo pravni i institucionalni vakuum, dodatno otežavajući napore ka održivoj integraciji.

Dodatni problem, pored političkih tenzija, predstavlja nedostatak osoblja koje govori srpski jezik—ne samo na centralnom nivou, već sve više i u lokalnim strukturama nakon povlačenja kosovskih Srba iz institucija na severu. Ovo znatno otežava komunikaciju i pružanje usluga. Takođe, odbijanje da se dokumenti izdaju na srpskom jeziku dodatno marginalizuje zajednicu i stvara ozbiljnu prepreku za pristup javnim servisima.

Verski identitet i institucionalni pritisci

Učesnici radne grupe istakli su ogroman verski, kulturni i istorijski značaj Srpske pravoslavne crkve (SPC) za kosovske Srbe, naglašavajući da ona predstavlja temelj identiteta zajednice u uslovima odsustva poverljivog političkog rukovodstva. SPC je i dalje jedna od retkih institucija koju zajednica doživljava kao legitimnu i okrenutu narodu, jer pruža duhovno vođstvo i društvene usluge. Ipak, učesnici su izrazili duboku zabrinutost zbog sve većih pravnih, političkih i institucionalnih pritisaka koji ugrožavaju ulogu SPC-a, njena imovinska prava i status u javnom diskursu, dodatno otežavajući njenu sposobnost da bude faktor ujedinjenja.

Učesnici su ukazali da, iako SPC uživa zaštitu prema Ahtisaarijevom planu i kosovskim zakonima, njihova primena je selektivna i politizovana. Presuda Ustavnog suda iz 2016. godine kojom se potvrđuje vlasništvo SPC nad 24 hektara zemlje oko manastira Visoki Dečani sprovedena je tek u martu 2024. Učesnici su primetili da su kosovski zvaničnici javno tu odluku prikazali kao politički potez – motivisan pritiscima u vezi sa apliciranjem Kosova za članstvo u Savetu Evrope, a ne kao iskaz dobre volje ili poštovanja vladavine prava. Ovakvo instrumentalizovanje i višegodišnje odlaganje sprovođenja presude dodatno narušava sigurnost delovanja SPC-a i jača percepciju selektivne pravde.

Učesnici su istakli da je kulturno i versko nasleđe SPC, koje se nalazi pod zaštitom kroz režim Specijalnih zaštićenih zona (SZZ), izloženo administrativnom zanemarivanju i pritiscima zbog infrastrukturnog razvoja. Planirana izgradnja puta Dečani–Plav, koji prolazi kroz SZZ manastira Visoki Dečani, navedena je kao primer nepoštovanja pravnih zaštita, izazivajući strah od narušavanja svetih mesta. Takođe je izražena zabrinutost zbog pokušaja kulturne prisvajanja, poput pokušaja da se crkve SPC klasifikuju kao katoličke.

Poseban slučaj predstavlja protivpravno zauzimanje Crkve Svetog Arhangela Mihaila u Rakinici kod Podujeva od strane samozvanog sveštenika Nikole Džufke (Nikolla Xhufka). Uprkos brojnim osudama i pravnim pritužbama, lokalne vlasti nisu preduzele odgovarajuće mere. Ovi slučajevi ukazuju na kontinuirane napore da se oslabi versko i kulturno prisustvo SPC na Kosovu.

Sveštenstvu i vernicima često se ograničava sloboda kretanja, naročito tokom verskih praznika, što su učesnici ocenili kao svesni pokušaj obeshrabrivanja verskog izražavanja. Proterivanje igumana manastira Devina Voda 2023. godine, uprkos važećoj dozvoli boravka, navodi se kao kršenje zakonskih garancija koje dodatno narušava poverenje.

Pored pravnih i institucionalnih pritisaka, učesnici su izrazili duboku zabrinutost zbog sve češće upotrebe zapaljive i delegitimizujuće retorike usmerene protiv SPC. Ukazali su da delovi političkog i medijskog diskursa na Kosovu sve češće predstavljaju SPC kao štetan akter – optužujući je za šverc oružja, delovanje kao kriminalne ili paravojne strukture i za povezanost sa obaveštajnim službama Srbije (BIA) i Rusije (FSB/KGB). Takođe su upozorili na revizionističke pokušaje osporavanja porekla i vlasništva nad pravoslavnim crkvama i manastirima na Kosovu, predstavljajući ih kao ne-srpsku ili prisvojenu baštinu. SPC se često, implicitno ili eksplicitno, povezuje sa ratnim zločinima i prikazuje kao saučesnik ili promoter srpskog nacionalizma – kako u prošlosti, tako i u savremenom kontekstu. Učesnici su upozorili da takvi narativi ne samo da narušavaju međuetničko poverenje, već i direktno ugrožavaju sveštenike, vernike i svetinje, podstičući sumnju, neprijateljstvo i atmosferu tolerancije prema kršenju njihovih prava.

Učesnici su ukazali na mogućnost depolitizacije uloge SPC, kako bi se ojačali međuverka saradnja i dijalog, uz potrebu za doslednom primenom zakona i uključivanjem SPC u procese planiranja zaštite kulturne baštine. Takođe su naglasili važnost uloge međunarodnih aktera—posebno tela za zaštitu baštine i mehanizama za međureligijski dijalog—u nadgledanju kršenja zakonskih garancija i osiguravanju da verske institucije ne budu instrumentalizovane u političkim sporovima.

Preporuke

1. Politička zastupljenost i demokratski pluralizam

Za Vladu Kosova:

- Odbaciti političko inženjerstvo u kosovskoj srpskoj zajednici tako što će se obezbediti da predstavnici imaju stvarni lokalni legitimitet.
- Prekinuti sa podrškom kandidatima bez podrške sa terena, jer to narušava poverenje i podstiče tenzije.

Za Vladu Srbije:

- Podržati pojavu alternativnih političkih aktera među kosovskim Srbima kroz pluralističke mehanizme, bez monopolizacije Srpskom listom.
- Ohrabriti demokratsku konkurenciju unutar zajednice.

Za međunarodne aktere:

- Suzdržati se od podrške predstavnicima koji simbolično predstavljaju zajednicu, ali nemaju legitimitet među kosovskim Srbima.
- Ulagati u građansko obrazovanje, podizanje svesti među biračima i stvaranje uslova za nezavisno političko delovanje u sigurnom i pravednom okruženju.

2. Ekonomska stabilnost i razvoj

Za Vladu Kosova:

- Ukinuti diskriminatorne mere poput zabrane uvoza i osigurati da prihodi od carina na severnim prelazima budu usmereni u Fond za razvoj Severa.
- Ukloniti nesrazmerne inspekcije i prepreke usmerene protiv preduzeća u vlasništvu Srba.

Za Vladu Srbije:

- Saradnjom sa kosovskim institucijama i međunarodnim akterima depolitizovati mehanizme pomoći i olakšati prekogranične ekonomske inicijative koje koriste građanima.

Za međunarodne aktere:

- Prioritetno finansirati inkluzivni razvoj u sredinama sa srpskom većinom, podržati reaktivaciju Fonda za razvoj i obezbediti pravičan pristup grantovima i javnim nabavkama u okviru kosovskog sistema.

3. Reintegracija, bezbednost i poverenje u institucije

Za Vladu Kosova:

- Smanjiti prisustvo Specijalnih jedinica policije u sredinama sa srpskom većinom i razviti dugoročnu i inkluzivnu strategiju reintegracije uz finansijske podsticaje i mere za izgradnju poverenja.

Za Vladu Srbije:

- Podržati reintegraciju kroz konstruktivnu komunikaciju i uzdržati se od obeshrabrivanja učešća kosovskih Srba u institucijama kada to doprinosi njihovim osnovnim pravima i stabilnosti.

Za međunarodne aktere:

- Omogućiti strukturirane razgovore o reintegraciji uz učešće lokalnog civilnog društva i vanstranačkih aktera. Pojačati monitoring jednostranih poteza koji otežavaju reintegraciju i pojačavaju međusobno nepoverenje.

4. Pristup uslugama i institucionalna inkluzija

Za Vladu Kosova:

- Obnoviti ili adekvatno zameniti zatvorene javne ustanove u sredinama sa srpskom većinom, posebno one koje utiču na ranjive grupe.
- Obezbediti dostupnost osoblja koje govori srpski jezik i u potpunosti primeniti jezička prava u skladu sa zakonskim obavezama.

Za Vladu Srbije:

- Kroz dijalog doprineti integraciji usluga tamo gde je to moguće i izbegavati dupliranje institucionalnih struktura koje podstiču izolaciju.

Za međunarodne aktere:

- Držati Kosovo odgovornim za ispunjavanje obaveza u vezi sa dvojezičnim pružanjem usluga i uključivanjem nevećinskih zajednica.
- Pružiti tehničku podršku za obnovu poverenja kroz inkluzivne mehanizme javne uprave.

5. Verska i kulturna prava

Za Vladu Kosova:

- U potpunosti primeniti zakonske zaštite za SPC, uključujući režime zaštite SZZ i sudske presude.
- Suzdržati se od političke retorike i poteza koji podrivaju pravni status i društvenu ulogu SPC-a.

Za Vladu Srbije:

- Promovisati SPC kao kulturnu i versku instituciju, a ne političkog aktera.
- Izbeći politizaciju njenog statusa na način koji može narušiti međuetničko poverenje ili institucionalnu neutralnost.

Za međunarodne aktere:

- Aktivno nadgledati kršenja zakonskih garancija u vezi sa SPC-om i angažovati tela za zaštitu kulturne baštine radi sprovođenja Ahtisaarijevog plana.
- Promovisati depolitizaciju verskih pitanja kroz međureligijski dijalog i dugoročan institucionalni nadzor.